

HZ. MUHAMMED'İN SON KEZ MESCİDE GİTMESİ

-İlgili Rivayetlerin Tahlili-

Yrd.Doç.Dr. Enbiya YILDIRIM¹

Hiz. Muhammed'in hayatının dönemleriyle ilgili farklı bilgiler sunan pekçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin biraraya getirilerek, konularına göre tasnif edilmesine, harmanlanarak içlerinden yeni metinler inşa edilmesine ve yaşamının netleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yapılmadığı takdirde, tamamen farklı şeyleri anlatan ve birbirleriyle çelişik bilgiler içeren rivayetler nedeniyle bazan Hiz. Peygamber'in belli bir dönemde ne yaptığını netleştirmek zorlaşmaktadır. Bizler bu yönde çalışmalar yapılması gerektiğini göstermek amacıyla, Hiz. Muhammed'in hayatının son dönemiyle ilgili bir kesiti bu makalemizde ele alacağız.

Hiz. Muhammed ömrünün son kısmını ciddi bir rahatsızlık içinde geçirmiştir. Bu süreçte mescide çıkamamış ve namazları kıldırma görevini Hiz. Ebûbekr'e vermiştir. Rivayetlerde onun bir ara kendisinde hafiflik hissedip mescide götürülmesini istediği ve iki kişinin kolları arasında ayaklarını yerde sürüyerek mescide taşındığı geçmektedir. Ancak onun kimler tarafından mescide götürüldüğü rivayetlerde farklılık arz etmektedir. Bu da Hiz. Peygamberin son döneminde mescide bir veya birden fazla çıktığı şeklinde değişik yorumlara neden olmuştur. İlgili rivayetlerde Hiz. Peygamberin mescide gelişinde imam mı yoksa cemaat mı olduğunun farklı geçmesi de konuya yaklaşımı etkilemiştir. Bizler bu makalemizde Hiz. Peygamberin mescide kaç kez götürüldüğü ve bunun kimler tarafından yapıldığı keza götürülünce imam mı cemaat mı olduğu konusunu ilgili rivayetler ışığında ele alacağız. Bunu yaparken daha rahat tahlil edebilmek için etüdümüzü iki başlık altında yapacağız: a) Hiz. Peygamberi mescide götürülenlerin kimliği. b) Hiz. Peygamberin imam veya cemaat olması.

Konumuzu işlerken ilgili rivayetleri değerlendiren şarihlerin yorumlarını da aktaracağız. Hadis şerhleri içinde özel bir yeri bulunan ve şerh denilince ilk önce onun adı akla gelen İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'sini ise ayrı olarak ele alacağız. Böylece onun diğer şerhler arasında kazandığı ayrıcalığı biz de devam ettirmiş olacağız. Değerlendirmelerde ise onun görüşlerini kendisi gibi düşünenlerle beraber mütalaa edeceğiz.

A-Hiz. Peygamberin Koluna Girenlerin Kimliği:

Hiz. Peygamberin mescide kimlerin kolunda getirildiği rivayetler arasında farklılık arz etmektedir.

1-Rivayetler:

a) İsim vermeyen rivayetler:

Hiz. Aişe'den: "Hiz. Peygamber iki kişi arasında sallanarak çıktı. Ayaklarını yere basışını görür gibiyim."²

b) Abbas ve Ali arasında çıktığını belirten rivayetler:

Hiz. Aişe'den: Hiz. Peygamber ağırlaştı... Kendinde bir hafiflik hissedince iki adam arasında ögle namazı için çıktı. Adamlardan biri Abbas'tı. Bunu rivayet eden Ubeydullah b. Abdillah diyor ki:... Abdullah b. Abbas, Abbas'la birlikte olanın Ali olduğunu söyledi.³

c) Usâme ve biri arasında çıktığını belirten rivayetler:

Hiz. Aişe'den: "İki kişiye dayanarak çıktı. Birisi Usâme idi."⁴

d) Nûbe ve Berîre arasında çıktığını belirten rivayetler:

¹ C.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

² el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, hzr. Abdulazîz b. Abdillah b. Bâz, Beyrut-1991, el-Ezân (10), bâbu men esmea'n-nâs... (67), rakam: 712-3.

³ el-Buhârî, el-Ezân (10), bâbun innemâ cuile'l-imâmu li yu'temme bih... (51), rakam: 687.

⁴ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi fierhi Sahîhi'l-Buhârî*, hzr. Abdulazîz b. Abdillah b. Bâz, Beyrut-Tsz., VIII/141.

Hız. Aişe'den: "...Hz. Peygamber sonra ayıldı. Nûbe ve Berîre gelerek Hz. Peygamberi taşıdılar. Hz. Aişe diyor ki: Hz. Peygamberin ayak parmaklarının yere basışını görür gibiyim."⁵

e) el-Fadl ve Sevbân arasında çıktığını belirten rivayetler:

Hız. Aişe'den: "Hz. Peygamber pazartesi sabahı ayıldı. el-Fadl bin Abbâs ile kölesi Sevbân'a dayanarak çıktı."⁶

f) Berîre ve bir adam arasında çıktığını belirten rivayetler:

Sâlim b. Ubeyd'den: "Sonra Hz. Peygamber kendinde bir hafiflik hissetti. "Dayanacağım biri bakın" buyurdu. Berîre ve bir adam geldi. Hz. Peygamber onlara dayandı."⁷

g) el-Fadl ve Usâme arasında çıktığını belirten rivayetler:

el-Hasanu'l-Basrî'den: "Hz. Peygamber kendinde bir hafiflik hissetti. el-Fadl bin Abbas ile Usâme bin Zeyd arasında ayakları yerde sürünerek çıktı."⁸

Hz. Peygamberin koluna girenlerle ilgili bilgiler:

İsim belirtmeyen	Abbas ve Ali	Usâme ve biri	Nûbe ve Berîre	el-Fadl ve Sevbân	Berîre ve bir adam	el-Fadl ve Usâme
------------------	--------------	---------------	----------------	-------------------	--------------------	------------------

2-Rivayetlere yaklaşımlar:

Hız. Peygamberin namaza çıkışını anlatan bu rivayetlerdeki isim farklılıkları dikkat çekmektedir. İsim vermeyenleri saymazsak, rivayetlerde zikredilen insan sayısı yedidir: Abbas, Ali, Usâme, Nûbe, Berîre, el-Fadl, Sevbân. Bunları Hz. Peygamberin her bir çıkışına taksim edip Rasûlullah'ın iki koluna iki kişinin girdiğini hesap ettiğimizde, Hz. Peygamber en azından üç kez namaza çıkmış olmaktadır. Ama aynı isimler farklı kimselerle de zikredildiğinden Rasûlullah'ın namaza çıkış sayısı artmaktadır. Örneğin bir rivayette geçen el-Fadl ve Usâme ismini bir çıkış, başka bir rivayetteki el-Fadl ve Sevbân adını ayrı bir çıkış olarak kabul edersek rakam artacaktır. Şarihlerin -rivayetlerin bir kısmını değerlendirmeye alarak- isim farklılığı içeren rivayetlere nasıl yaklaştığına bakmak istersek, karşımıza şöyle bir tablo çıkar⁹:

a) İsmi geçen kimseler sırayla Hz. Peygamberin koluna girmiştir:

en-Nevevî rivayetlerde geçen kimselerin sırayla Hz. Peygamberin koluna girdiklerini belirtir. Özetle şunları söyler: *İsmi geçenlerden her biri sırayla Hz. Peygamberin koluna girdiler. Abbas ise en çok koluna giren kimse idi. Yahutta Abbas Rasûlullah'ın bir koluna girdi, diğer koluna zikri geçen isimler sırayla girdiler. Abbas hem yaşlı hem de Rasûlullah'ın amcası olduğundan dolayı ona ikramda bulundular. Hz. Aişe'nin rivayetinde Rasûlullah'ın koluna giren iki kişiden biri olarak Abbas'ı zikretmesi, diğerini ise muğlak bırakması bundandı. Çünkü diğer üç kişiden (Hz. Ali, Berîre, Nûbe) hiçbiri yolun tamamında veya büyük kısmında Hz. Peygamberin koluna girmediler.*¹⁰

en-Nevevî'nin açıklamasına göre, Abbas evden mescide kadarlık mesafede Hz. Peygamberin koluna en çok veya yolun tamamında bir koluna giren kişi olduğu için Hz. Aişe

⁵ İbn Belbân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, hzr. fuayb el-Arnâvut, Beyrut-1991, V/495, rakam: 2124.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut-Tsz., II/220.

⁷ İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, Hzr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut -Tsz., İkâmetu's-Salât (5), bâbu mâ câe fî salâti Rasûlillah fî maradih (142), rakam: 1234; İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, hzr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, I-IV, Beyrut-1992, III/60, rakam: 1624.

⁸ ed-Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî*, hzr. Ebu't-Tayyib Muhammed Abâdî, Beyrut-1993, I/402, rakam: 4.

⁹ Konumuzun ikinci bölümünde Hz. Peygamberin mescide gelişinde imam mı cemaat mı olduğu işlenirken rivayetlerdeki farklılıklar nedeniyle bazılarının Hz. Peygamberin mescide bir kez geldiğini ve imam veya cemaat olduğunu kabul ettiklerini, bazılarının ise birkaç kez geldiğini, bazısında imam bazısında da cemaat olduğunu öne sürdüklerini göreceğiz. Dolayısıyla bu konu da bir anlamda şu anki bahsimizle ilgilidir. Çünkü mescide imam, cemaat veyahutta bazan imam bazan cemaat olması birden fazla gelip-gelmemesiyle ilgilidir. Biz burada sadece Hz. Peygamberin mescide getirilişi konusunu ele aldığımızdan dolayı, imamet meselesini inceleyenlerin isim ve görüşlerini -konular birbirine karışmasın diye- buraya almadık. Bununla beraber burada görüşleri zikredilenlerden bazıları imamet meselesinde de görüş belirttikleri için orada da ayrıca zikredileceklerdir.

¹⁰ Bkz. en-Nevevî, en-Nevevî, Yahya b. fieref (ö. 676/1277), en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' fierhu'l-Muhezzeb li's-fîrâzi*, hzr. Muhammed Necîb el-Mutîfî, Mektebetu'l-İrşâd, Cidde-Tsz., IV/138.

onun adını vermiş, diğer üç kişi koluna girdikleri için adlarını vermemiştir.

el-Aynî'nin yorumu en-Nevevî'ninkine benzerdir. İsimlerin farklı zikredilmesi hususunda iki yorum aktarır: a) Hz. Aişe'nin sadece Abbas'ın ismini vermesi ve Ali'yi zikretmemesi ona olan kırgınlığından olabilir. b) Hz. Abbas Hz. Peygamberin kolunu devamlı, diğer üç kimse ise nöbetleşe tutmuşlardır. Hz. Aişe bu nedenle sadece Abbas'ı zikretmiştir. Bu yorum ilk yorumdan daha güzeldir.¹¹ el-Aynî ikinci yorumu bazılarının yorumu diye sunduktan sonra mescidle ev arasındaki kısa mesafede bu kadar değişim olur mu sorusuna Hz. Peygambere ziyadesiyle ikram etme veyahutta eliyle bereketlenmek için böyle yapılmış olabilir yorumunu getirir.¹²

el-Aynî ifk hadisesinde yaşananlardan dolayı Hz. Âişe'nin Hz. Ali'yi zikretmemiş olabileceğini ancak, zikretmemesinin sebebinin Hz. Peygamberin koluna giren ikinci kişinin değişkenliğinden kaynaklandığını söylemektedir. Bu kadar kısa mesafede pekçok insanın değişmesini ise Hz. Peygamberin koluna girme şerefine nail olma gayretine bağlamaktadır.

b) Hz. Peygamber birkaç kez mescide çıkmıştır:

İbn Hibbân, Hz. Peygamberin hastalığında iki namaza çıktığını, Hz. Âişe'den gelen bir rivayette Hz. Peygamberin Abbas ve Ali tarafından mescide getirildiğinin, yine ondan gelen başka bir rivayette ise Berîre ve Nûbe tarafından getirildiğinin zikredilmesini iki kez mescide çıkma olarak yorumlar.¹³

eş-Şinkîti de farklı isim veren rivayetlerin arasının iki şekilde cem edilebileceğini söyler: a) Hz. Peygamber evden mescide kadar Berîre ve Nûbe ile gitmiş, buradan namaz mahalline kadar Abbas ve Ali veyahutta ikisi dışında başkalarıyla gitmiştir. b) Çıkışı mükerrerdir ve farklı farklı insanlara yaslanmıştır. Bu aynı namaz için nöbetleşe taşıdılar diyenlerinkinden daha makuldür.¹⁴ eş-Şinkîti, el-Aynî'nin yorumunun tam tersini tercih etmektedir.

3-İbn Hacer'in yaklaşımı:

İbn Hacer farklı rivayetleri Rasûlullah'ın koluna girenlerin değişmesi olarak kabul etmek yerine birkaç kez mescide çıktığı şeklinde anlamının daha doğru olacağı kanaatinde. Bu hususta şöyle söyler: *Bu rivayetlerin sahih olduğunu varsayarak, Hz. Peygamberin dışarı çıkmasının müteaddid defalar gerçekleştiği söylenerek araları cem edilmiştir. Bu durumda Hz. Peygamberin her çıkışta kendisine yardımcı olanlar farklı kimselerdir. Bu şekilde telif edilmesi, Hz. Peygamber tek bir namaz için dışarı çıktığında farklı farklı kimseler sırayla kendisini tutmuşlardır şeklindeki teliften daha evladır.*¹⁵

İbn Hacer'in bu sözünden Hz. Peygamberin hastalığında mescide çıkışının en azından üç kez olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yedi farklı isim ikişer kişi olarak Hz. Peygamberi birer kez mescide götürseler bu en azından üç kez eder.

İbn Hacer burada farklılaştırmayı tercih ederken başka bir yerde başka bir ihtimalden daha bahseder: *"en-Nevevî'nin dediği gibi, Hz. Peygamberin evden mescide kadar Abbas ve Ali arasında gelmiştir, buradan da namaz kılma mahalline kadar Berîre ve Nûbe ile gelmiştir şeklinde cem edilir. Yahutta namaza gelişinin müteaddid defalar olduğuna hamledilir."*¹⁶

İbn Hacer burada farklılaştırmayı devam ettirmekle birlikte en-Nevevî'nin görüşünden istifadeyle -dört ismi esas alarak- yeni bir ihtimal geliştirir: Hz. Peygamber mescid kapısına

¹¹ Bkz. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî fierhu Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire-1972, III/92. el-Buhârî şarihi el-Kirmânî ise sadece en-Nevevî'nin yaklaşımı olan ikinci yorumu aktarır, Hz. Aişe'nin düşmanlıktan vs.den Ali'nin adını zikretmemesinin düşünülemeyeceğini söyler. Bkz. *Şerh*, V/52-3. Diğer şarih el-Kastallânî iki yorumu aktarır ancak, bir tercihte bulunmaz. Bkz. el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sâri li fierhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, Beyrut-1990, I/493.

¹² Bkz. Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, V/188. Davudoğlu da Rasûlullah'ın evi mescide çok yakın olmasına rağmen bu kadar insanın koluna girmesini *"ona ziyadesiyle ikramda bulunmak, yahut mübarek ellerinden bereket almak içindir"* diye yorumlar. Bkz. Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve fierhi*, İstanbul-1977, III/159.

¹³ Bkz. İbn Belbân, *İhsân*, V/488, 496.

¹⁴ Bkz. eş-Şinkîti, eş-Şinkîti, *Kevseru'l-Meâni'd-Derâri fi Keşfi Habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut-1995, V/58.

¹⁵ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/141.

¹⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, II/154.

kadar Abbas ve Ali tarafından taşınmış, namaz kılma mahalline kadar da diğer ismi geçenler tarafından sırayla taşınmıştır. Dolayısıyla rivayetlerde anlatılan olaylar birdir, ravilerin farklı zikredilmesi mescid kapısından namaz mahalline kadar götürülenlerin farklı kimseler olmasından kaynaklanmaktadır. Bunların hepsi Hz. Peygamberi taşımıştır ama raviler sadece bir kısmını zikretmişlerdir.

İbn Hacer son olarak bütün farklı isimleri kuşatıcı farklılaştırmadan yana tavır koyar ve şöyle der: Hz. Aişe'nin Hz. Ali ismini neden vermediğiyle ilgili olarak Abdurrezzâk'ın bir rivayetinde İbn Abbas'ın Aişe için "onun nefsi Ali'ye karşı hoş değildir" dediği geçmektedir. İbn İshak'ın *Megâzi*'sinde de "onu iyi birşeyle anmayı içine sindiremez" dediği geçmektedir.¹⁷ Bu rivayetler Hz. Aişe böyle şeyleri düşünmez diyerek zorlama yapan kimselere reddiyedir.¹⁸ Bu aynı zamanda Rasûlullah'ın taşınması sırasında değişmeyen kişi Abbas idi, Fadl-Usâme¹⁸ ve Ali nöbetleşe taşıdıklarından dolayı Aişe diğer taşıyanı zikretmemiştir diyene de reddiyedir. Ayrıca bu yorum vakıanın da hilafınadır çünkü İbn Abbas tüm rivayetlerde kesin bir ifadeyle diğer taşıyanın Ali olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Abbas'ın tüm taşımalarında bulunduğu da yanlıştır çünkü bazı rivayetlerden Abbas'ın taşımaların birinde veya ikisinde bulunmadığını göstermektedir.¹⁹

İbn Hacer bu izahında açıkça farklılaştırmadan yana tavır koymakta, Hz. Aişe'nin Hz. Ali'yi zikretmemesinin bir taraftaki taşıyanların değişmesiyle ilgisi olmadığını söylemektedir. Ayrıca Abbas'ın her taşımada zikredilmemesi taşımaların birden fazla olduğunu göstermektedir.

B-Hz. Peygamber imam mı oldu cemaat mi?

Hz. Peygamberin namaza getirilişiyle ilgili rivayetlerin bir kısmında mescide gelen Hz. Peygamberin imam olduğu geçerken, bir kısmında cemaat olduğu ve Hz. Ebûbekr'e ittiba ettiği geçmektedir. Bu farklılık ta meseleye herkesin aynı bakmamasını doğuran önemli bir etken olmuş, meselenin imam veya cemaat olma boyutunu inceleyip yorum yapanların farklı kanaatlere sahip olmasına neden olmuştur. Örneğin Hz. Aişe'den gelen ve Hz. Peygamberi kimlerin taşıdığı müphem geçen ilk rivayette Rasûlullah'ın namazı oturarak kıldırıldığı geçerken, Berîre ve Nûbe adının geçtiği rivayette ise Ebûbekr'e cemaat olduğu geçmektedir. İbn Hacer'in deyişiyle bu meselede son derece ihtilaf vardır. Rivayetler arası farklılık nedeniyle alimler bu hususta üç görüş benimsemişlerdir: Bazıları Ebûbekr'in cemaat olduğu rivayetini, bazıları Hz. Peygamberin cemaat olduğu rivayetini tercih etmişlerdir. Bazıları da kıssayı farklılaştırmışlardır.²⁰

1-Hz. Peygamber bir kez çıkmıştır ancak, rivayetler imam mı cemaat mı olduğu hususunda çelişiktir:

İbn Huzeyme Hz. Peygamberin namaza gelmesiyle ilgili rivayetlerin aynı olayı anlattıkları kanısındadır. O, haberlerin birbirleriyle çelişik olduklarını, bazısında Hz. Peygamberin imam bazısında da Ebûbekr'in imam olarak geçtiğini, Hz. Aişe'den gelen rivayetlerin çelişik olduğunu belirtir.²¹

2-Hz. Peygamber bir kez çıkmış ve imam olmuştur:

¹⁷ Bu yorum en-Nevevî'nin, el-Aynî'nin keza el-Kirmânî'nin tercihi olan 'taşıyanlar değiştiğinden dolayı Hz. Aişe Hz. Ali'nin ismini vermemiştir' yaklaşımına cevaptır.

¹⁸ İbn Hacer yukarıda dört ismi esas alırken Abbas ve Ali yanında *Berîre* ve *Nûbe*'yi zikretmişti. Burada ise Abbas ve Ali yanında *Fadl* ve *Usâme*'yi zikretmektedir.

¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II/156.

²⁰ Bkz. İbn Hacer, *a.g.e.*, II/155; el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, II/350.

²¹ Bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, III/54-57. el-Kurtubî Hz. Peygamberin bir defasında imam bir defasında cemaat olduğunun ihtimal dahilinde olduğunu ancak, bu hususta bir delil bulunmadığını söyler. Delil bulunmadığı için olayın bir kez yaşanmış olduğunu tercih ediyor demektir. O şöyle söyler: *Müteehhiründen bazı alimler iki hadis arasında cem etmeye yönelmişlerdir. Rivayetlerde anlatılanların iki namazda yaşandığını, Hz. Peygamberin birinde imam, diğerinde de cemaat olduğunu söylemişlerdir. Destekleyen bir rivayet olmuş olsaydı, bu ihtimal dahilinde olan birşeydi.* Bkz. el-Kurtubî, el-Kurtubî, *el-Mufhim li mâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Muslim*, hzr. Muhyiddîn Dîb Mesto vd; Beyrut-1996, II/51.

et-Tahâvî her iki tarafın rivayetlerini zikrettikten sonra Hz. Peygamberin oturarak namazı kıldırıldığı rivayetini tercih eder.²² İbnu'l-Arabî de Hz. Peygamberin imam olduğuna dair rivayetleri tercih eder ve diğerleri için merduddur, der. Hz. Peygamberin imam olduğunu söyleyen Aişe ile İbn Abbas'ın diğerlerinden daha *esbet* ve *ehfaz* olduklarını söyler.²³

el-Bâcî de Hz. Peygamberin bir kez çıkıp imam olduğunu kabul ederek şöyle der: Hz. Peygamber hasta olduğu için sesi az çıkıyordu. Cemaat Hz. Peygamberin sesini işitmiyordu. Bu nedenle Ebûbekr'in tekrarlayan sesini işittiklerinden ona tabi oluyorlardı.²⁴

İbn Abdilber de sahih hadislerin Hz. Peygamberin imam olduğunu gösterdiğini belirtir.²⁵ el-Mubârekfûrî de rivayetlerden anlaşılan şudur, der: Hz. Peygamber imam olmuş, Hz. Ebûbekr de cemaat olup Rasûlullah'ın imametini insanlara işittirmiştir.²⁶

3-Hz. Peygamber bir kez çıkmış ve cemaat olmuştur:

İbn Receb Medinelilerin Hz. Peygamberin cemaat olduğunu kabul ettiklerini ve onların bu kıssayı en iyi bilen kimseler olduklarını söyler. Mâlik'in de bu kanaatte olduğunu nakleder.²⁷ el-Begavî de Hz. Âişe'den gelen rivayetlerin zıtlık içerdiğini, Enes'ten gelen rivayette ise Rasûlullah'ın Hz. Ebûbekr'in ardında oturduğunun geçtiğini²⁸, Hz. Aişe'den gelen rivayetler çeliştiğine göre Enes'ten gelen rivayetin bırakılmasının caiz olmayacağını söyler. Ona göre bu rivayet Hz. Ebûbekr'in imam olduğunu göstermektedir.²⁹

4-Hz. Peygamber bir kez çıkmış, önce imam sonra cemaat olmuştur:

eş-Şâfiî Hz. Peygamberin vefat ettiği hastalığında sadece bir kez namaza çıktığını, bu namazda önce imam sonra cemaat olduğunu söyler.³⁰ Ancak Şâfiîler Hz. Peygamberin Ebûbekr'in ardında birkaç kez namaz kıldığını, bir kez de oturarak imamlık yaptığını söylerler.³¹ Nitekim eş-Şâfiî'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamberin iki kez namaz kıldığı, birinde imam birinde de cemaat olduğunu söylediği nakledilmiştir.³² Dolayısıyla onun bu husustaki yaklaşımı net değildir.³³

5-Hz. Peygamber iki kez çıkmış, birinde imam diğerinde cemaat olmuştur:

Daha önce geçtiği gibi, İbn Hibbân Hz. Peygamberin hastalığında bir değil iki namaza çıktığını söyler. Hz. Âişe'den gelen bir rivayette Hz. Peygamberin Abbas ve Ali tarafından, yine ondan gelen başka bir rivayette ise Berîre ve Nûbe tarafından mescide götürüldüğü zikredilmektedir. İlk rivayette anlatılan olayda Hz. Peygamber oturarak namazı kıldırmış, diğerinde ise Ebûbekr'in arkasında cemaat olmuştur. Bu, olayların iki kez yaşandığını gösterir, der.³⁴ el-Beyhakî de rivayetler arası teâruz olmadığını, Rasûlullah'ın birinde imam diğerinde ise cemaat olduğunu söyler.³⁵ Ebû Nuaym b. Hind de bu konuyla ilgili bütün rivayetlerin sahih olduğunu, aralarında teâruz olmadığını, Hz. Peygamberin iki kez mescide

²² Bkz. et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, hzr. Muhammed Zuhrî en-Neccâr, Beyrut-1987, I/407.

²³ Bkz. İbnu'l-Arabî, *Ârizetu'l-Ahvezî li fierhi Sahîhi't Tirmizî*, I/385.

²⁴ Bkz. el-Bâcî, *el-Muntekâ*, Beyrut-1993, I/240; el-Kandehlevî, *Evcezu'l-Mesâlik ilâ Muvattai Mâlik*, Beyrut-1989, III/36.

²⁵ Bkz. el-Kandehlevî, *a.g.e.*, III/37.

²⁶ Bkz. el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi fierhi Câmi'i't-Tirmizî*, Beyrut-1990, II/355.

²⁷ Bkz. İbn Receb, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Medine-1996, VI/77. Mâlik'ten tersi de nakledilmiştir. Bkz. ez-Zurkânî, *fierhu'z-Zurkânî alâ Muvattai'l-İmam Mâlik*, Beyrut-1990, I/397-8.

²⁸ Bkz. et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, hzr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut-1987, es-Salât (2), bâb: 151, rakam: 363.

²⁹ Bkz. el-Begavî, *fierhu's-Sunne*, hzr. Zuheyr eş-fiâviş ve fuayb el-Arnâvut, Beyrut-1983, II/425.

³⁰ Bkz. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, V/216; ez-Zurkânî, *Şerh*, I/397; el-Kandehlevî, *Evcez*, III/35.

³¹ Bkz. en-Nevevî, *Mecmû'*, IV/161.

³² Bkz. en-Nevevî, *a.g.e.*, IV/163.

³³ Farklılıklar fâkihlerin istinbatında da değişik kararlara varmalarına neden olmuştur. Örneğin Hanefiler ve Şâfiîler bu hadislere bakarak, imamın oturması, cemaatin ise ayakta kılmasının caiz olduğunu söylemişlerdir. Bkz. en-Nevevî, *Mecmû'*, IV/161; el-Bâcî, *Muntekâ*, I/240; et-Tehânevî, *İ'lâu's Sunen*, İdâretu'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi-Tsz., IV/265.

³⁴ Bkz. İbn Belbân, *İhsân*, V/488, 496. İbn Hibbân rivayetler hususunda ciddi gayret göstermeyen, hadislerin sahihlerini anlayamayan bazı kimselerin konuyla ilgili rivayetler arasında zıtlık var zannettiklerini söyler.

³⁵ Bkz. et-Tehânevî, *İ'lâu's-Sunen*, IV/269.

geldiğini söyler.³⁶ Hz. Peygamberin farklı kimselerce nöbetleşe mescide taşındığını kabul eden el-Aynî³⁷ keza Davudoğlu da³⁸ Hz. Peygamberin iki kez namaza çıktığını, bunlardan birinde imam diğerinde ise cemaat olduğunu söylemişlerdir.

6-Hz. Peygamber Ebûbekr'in arkasında üç kez namaz kılmıştır:

Dıyâ el-Makdisî ile İbn Nâsır Hz. Peygamberin Ebûbekr'in arkasında üç kez namaz kıldığını, rivayet ilmini bilmeyen cahil kimselerin bunu kabul etmeyeceğini söylerler.³⁹

7-Hz. Peygamber üç kez çıkmış, iki kez imam olmuş, bir kez de Ebûbekr'e tabi olmuştur:

et-Tehânevî Hz. Peygamberin hastalığında iki kez oturarak namaz kıldırıldığını, bir kez de Ebûbekr'e tabi olduğunu söyler.⁴⁰

8-Hz. Peygamber oniki kez çıkmış, bir kısmında imam bir kısmında cemaat olmuştur:

Bu görüş Kâdî İyâz'a aittir. Muhtemelen o bütün farklı bilgi içeren rivayetleri ayrı olaylar olarak görmüş ve şöyle demiştir: “*Rivayetler bu işin sadece bir namazda olmadığını göstermektedir. Bunların oniki namazda olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ikisinin imamlık yapmasının arası şöyle cemedilir: Ebûbekr namazların bazısında imam, bazısında da cemaat idi.*”⁴¹

9-İbn Hacer'in yaklaşımı:

Hz. Peygamberin farklı kimseler tarafından mescide götürüldüğünü söyleyen İbn Hacer'in namaz hususundaki tercihi de farklılaştırmadan yanadır⁴² ancak, diğer ihtimalleri de zikretmeden edemez. Örneğin bazı insanların Hz. Peygamberin sesini duymadıklarından dolayı namazı Ebûbekr'in kıldırıldığını sanmış olabileceklerini söyleyerek imam mıydı cemaat mıydı ihtilafının Rasûlullah'ın durumunu iyi algılayamamaktan kaynaklanmış olabileceğini belirtir.⁴³

C-Değerlendirme:

Hz. Peygamberin vefat ettiği hastalığında mescide gelmesi ve namaza katılmasıyla ilgili rivayetlerin verdikleri bilgiler son derece karmaşık, dağılmış ip yumağı misali karışıktır dersek mübalağa yapmış olmayız. Konuyla ilgili rivayetler benzer muhtevalı olayları son derece farklı aktarmaktadırlar. Bu da meselenin değerlendirilmesinde farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rivayetler ayrıntılarda farklılıklar arz etse de temel iki nokta esas ayırıcı husus olmaktadır: Hz. Peygamberi mescide götürülenlerin kimliği. Hz. Peygamberin imam mı cemaat mı olduğu.

Hz. Peygamberi mescide kimlerin götürdüğü meselesine baktığımızda yedi isimle karşı karşıya olduğumuzu görmüştük: Abbas, Ali, Usâme, Nûbe, Berîre, el-Fadl, Sevbân. Bazıları ismi geçenlerden Abbas'ın Hz. Peygamberin koluna devamlı giren kimse olduğunu, değerlendirmeye aldıkları rivayetlerde geçen kimselerin ise Rasûlullah'ın bir kolunu birbirlerine devrederek taşıdıklarını, isim çokluğunun bundan kaynaklandığını söylerler. Hz. Aişe'nin Abbas'ın yanında Hz. Ali'yi zikretmemesini de Hz. Ali'nin devamlı taşımamasına yorarlar. Yoksa Hz. Aişe'nin ifk meselesinden dolayı Hz. Ali'ye kızarak adını zikretmemiş olması düşünülemez derler.

Bazıları ise ele aldıkları rivayetlerdeki isimleri göz önünde bulundurarak Hz. Peygamberin mescide gelişini çoğaltırlar. İbn Hacer ise, nöbetleşe taşımayı zikretmekle birlikte tercihini

³⁶ Bkz. el-Kandehlevî, *Evcez*, III/37.

³⁷ Bkz. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, V/188; el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sâri*, II/377.

³⁸ Bkz. Davudoğlu, *Şerh*, III/159; Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul-1982, III/628. Davudoğlu iki sahabinin isminin zabtını burada yanlış verir ve “*Bureyde ve Nüveybe*” der. Bunların aslında *Berîre ve Nûbe* olması gerekirdi.

³⁹ Bkz. el-Kandehlevî, *Evcez*, III/37.

⁴⁰ Bkz. et-Tehânevî, *İ'lâu's-Sünen*, IV/267.

⁴¹ el-Ubbî, *Sahîhu Muslim mea şerhihi'l-musemmâ İkmâli İkmâli'l-Mu'lim*, hzr. Muhammed Sâlim Hâşim, Beyrut-1994, II/304.

⁴² Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II/175-7.

⁴³ Bkz. İbn Hacer, *a.g.e.*, II/156.

mükerrerleştirmeden yana kullanır. Buna göre, rivayetlerde yedi farklı isim geçtiğine göre, Hz. Peygamber vefat ettiği hastalığında en azından üç kez mescide gelmiştir.

Hz. Peygamberin imam mı cemaat mı olduğu meselesine gelince, rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamberin imam bir kısmında da cemaat olduğunun geçtiğini görmüştük. Hz. Peygamberin bir kez mescide geldiğini söyleyenler haliyle bu rivayetlerden birini tercih etmek durumundadırlar. Birkaç kez geldiğini söyleyenler ise, en azından iki kez mescide çıktığını birinde imam diğerinde de cemaat olduğunu kabul etmek durumunda kalmışlardır. Hz. Peygamberin dört farklı kimse tarafından elden ele taşındığını söyleyen el-Aynî gibi alimler de rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamberin imam bir kısmında da cemaat olarak geçmesi nedeniyle Hz. Peygamberin iki kez mescide geldiğini söylemişlerdir. Bu arada Hz. Peygamberin namaza gelişini onikiye kadar çıkarıncı olduğunu da görmüş olduk. İbn Hacer ise tercihini mükerrerleştirmeden yana koyduğu için burada da aynı tavrı sürdürmektedir.

Kanaatimizce Hz. Peygamber vefat ettiği hastalığında sadece bir kez mescide çıkmış ve bunda da imam olmuştur. Dolayısıyla farklılaştırmaya a) ravilerin sağlıklı aktarmamasından kaynaklanan farklılıklar ile b) ravilerin hatalı olabileceklerini görmeden sadece lafızların zahirine bakarak yapılan değerlendirmeler sebep olmuştur.

1-Rasûlullah'ın mescide çıkması:

Hz. Peygamberin mescide bir kez çıktığını dayandırdığımız gerekçelerimiz vardır:

a) Rivayetinin birinde Ali-Abbas diğerinde Berîre-Nûbe geçmesini mescide çıkış iki kez olmuştur diye kabul edecek olursak, diğer farklı isim veren rivayetleri de ayrı olaylar olarak kabul etmek durumunda kalırız. Şöyle ki, biz zikri geçen yedi kişiyi ikişer kişi olarak taksim ettiğimizde en iyi ihtimalle Hz. Peygamber üç kez mescide çıkarılmış demektir ancak, rivayetlerdeki isimleri toplamadan bizzat rivayetlere bakarak bir değerlendirme yaptığımızda Hz. Peygamberin en az dört kez mescide çıktığı sonucuna varırız. Hz. Peygamberin kimler tarafından taşındığı belirtilmeyen rivayetleri dışarıda bırakacak olursak rivayetlerde Rasûlullah'ı götürdüğü zikredilen ikililer: Abbas-Ali, Usâme-bir adam, Nûbe-Berîre, Berîre-bir adam, el-Fadl-Usâme, el-Fadl- Sevbân. Berîre ve bir adam diye geçen rivayeti Berîre ve Nûbe diye alacak olursak geriye dört grup kalmaktadır. Bunun anlamı da Hz. Peygamberin vefat ettiği hastalığında en az dört kez mescide çıktığıdır.

b) Hz. Peygamberin kimler tarafından mescide götürüldüğünden bahseden rivayetlerin Hz. Âişe'den gelen dört varyantında hep farklı isimler geçmektedir. Bir kısmında Abbas ve Ali, bir kısmında Usâme ve birisi, bir kısmında Nûbe ve Berîre, bir kısmında da el-Fadl ve Sevbân geçmektedir. Aynı muhtevalı rivayetlerin farklı isimler içermesi Hz. Âişe'den gelen rivayetlerin sağlıklı nakledilmediğini, farklı isimlerin farklılaştırmaya neden olduğunu söyleyebiliriz.

c) el-Hasan el-Basrî'den gelen mursel rivayet Hz. Peygamberin son hastalığında bir kez namaza çıktığını göstermektedir. Rasûlullah'ı namaza götürenlerin isimlerini el-Fadl ve Usâme olarak sunsa da verdiği genel bilgi önemlidir: *"Rasûlullah on gün hastalandı. Dokuz gün boyunca insanlara namazı Ebûbekr kıldırıyordu. Onuncu gün olunca Hz. Peygamber kendinde bir hafiflik hissetti. Fadl b. Abbas ve Usâme b. Zeyd arasında sallanarak dışarı çıktı. Ebûbekr'in arkasında oturarak namaz kıldı."*⁴⁴

d) Hz. Âişe'den gelen rivayetlerde kendisinde bir hafiflik hisseden Hz. Peygamberin mescide çıkmak istediğinin zikredilmesi olayın bir kez yaşandığını göstermektedir.⁴⁵

e) Hz. Peygamberin münavebeli taşınması: Hz. Peygamberin kısacık mesafede teberrüken de olsa bu kadar insan tarafından koluna girilerek taşınması mesafenin yakınlığı nedeniyle mümkün gözükmemektedir. Ayrıca ayakta duramayacak kadar rahatsız olan bir insanın koluna giren insanların değişip durması ona rahatlık değil eziyet verecektir. Ayrıca bazı

⁴⁴ ed-Dârekutnî, I/402, rakam: 4.

⁴⁵ Bkz. el-Buhârî, el-Ezân (10), bâbu haddî'l-merîd... (39), rakam: 664.

rivayetlerde Hz. Peygamberin kendisini mescide götürecek iki insan istediğinin geçmesi⁴⁶ hem taşımanın iki kişi tarafından yapıldığını hem de bu işin bir kez gerçekleştiğini teyid etmektedir.⁴⁷

2-Hz. Peygamberin imam veya cemaat olması:

Bizce, peygamber olması hasebiyle Hz. Ebûbekr'in imametini Rasûlullah'a devretmiş olması daha münasiptir. Hz. Peygamber namazı oturarak kıldırması, Hz. Ebûbekr ve cemaat ta ayakta kendisine uymuşlardır. Bunun böyle olduğuyla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

a) el-Buhârî ile Muslim'in Hz. Peygamberin son hastalığında mescide gelmesiyle ilgili olarak sadece Hz. Âişe'den gelen ve Rasûlullah'ın oturarak kıldığı, Hz. Ebûbekr'in ona, cemaatin da Hz. Ebûbekr'e uyduğu rivayetini nakletmeleri dikkat çekicidir.⁴⁸

b) Rasûlullah'ın Abbas ve Hz. Ali'nin kolunda dışarı çıktığından bahseden rivayetlerde, Rasûlullah'ın Hz. Ebûbekr'in yanına oturduğu, Hz. Ebûbekr ile cemaatin ona tabi olduğu geçer.

Bureyde ve Nûbe'nin adının geçtiği rivayet ise, farklılık arz eder. Bununla ilgili rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamberin oturduğu ve ayakta kılan Hz. Ebûbekr ile cemaata imamlık yaptığı geçer.⁴⁹ Yine aynı iki kimsenin geçtiği başka tariklerde ise, Hz. Peygamberin Hz. Ebûbekr'in arkasında durarak ona uyduğu yani cemaat olduğu geçer.⁵⁰

Hz. Âişe'den gelen bu rivayetler olayın iki kez yaşanması ihtimalini zayıflatmaktadır. Çünkü aynı kimseden gelen rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamber imam diğer bir kısmında cemaat olarak geçmektedir. Bu zıtlıklar Hz. Peygamberin iki kez mescide gelmesi ihtimalini zorlaştırmaktadır.

c) Konuyla ilgili rivayetlerin esasında aynı olayı anlattığını fakat sağlıklı nakledilmediklerini gösteren delillerden birisi de şudur: el-Buhârî'nin rivayet ettiği Hz. Âişe rivayetlerinden birisinde şöyle geçer:

Hz. Peygamberin hastalığı ağırlaşınca namazları Ebûbekr'in kıldırmasını emreder. Hanımları onun yufka yürekli olduğunu, bu nedenle namazları Hz. Ömer'in kıldırmasını emretmesini isterler. Hz. Peygamber onlara Hz. Yusuf dönemi kadınlara benzediklerini söyleyerek sitem eder. Bilahere Hz. Peygamber kendinde bir hafiflik hissedince iki kişi arasında ayakları yerde sürünerek mescide girer. Hz. Ebûbekr geri çekilmek isterse de Hz. Peygamber ona yerinde durmasını söyler. Kendileri getirilip Hz. Ebûbekr'in yanına oturtulur. Ebûbekr ayakta Hz. Peygambere uyar, cemaat ta ona uyar.⁵¹

Bu hadis yine Hz. Âişe'den Hz. Peygamberi taşıyanların isimlerini Nûbe ve Berîre diye vererek nakledilmektedir. Sonunda da Hz. Peygamberin Ebûbekr'in hizasında saffa konulduğu (dolayısıyla cemaat olduğu) geçmektedir.⁵²

⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, II/220.

⁴⁷ Bu bağlamda, Hz. Peygamberin mescid kapısına kadar iki kişi, oradan da namaz mahalline kadar iki kişi tarafından götürüldüğü yorumu da bir mesnede dayanmamaktadır. Çünkü her bir rivayet iki taşımadan değil iki kişinin Hz. Peygamberi götürmesinden dolayısıyla bir taşımadan bahsetmektedirler. Hiçbir rivayette taşımanın iki bölümlü olduğuna dair en küçük bir işaret yoktur.

⁴⁸ Bkz. *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbu men kâme ilâ cenbi'l-imâm li ille (47), rakam: 683. *Muslim*'in rivayetleri için de bkz. es-Salât (4), bâbu istihlâfi'l-imâm... (21), rakam: 90-97.

⁴⁹ Bkz. İbn Belbân, *İhsân*, V/486, rakam: 2118.

⁵⁰ Bkz. İbn Belbân, *a.g.e.*, V/495, rakam: 2124.

⁵¹ *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbu haddi'l-merid... (39), rakam: 664.

⁵² Bkz. İbn Belbân, *İhsân*, V/495, rakam: 2124. İbn Hibbân'ın Hz. Peygamberin cemaat olduğuna dair zikrettiği ifade şu şekildedir: “*Ve cie bi Nebiyyillâhi sallahû aleyhi ve sellem fe vudia bi hizâi Ebibekrin fi's-saff.*” İbn Hibbân bunu şöyle anlamaktadır: “Hz. Peygamber getirilip Ebûbekr'in hizasına arkaya saffa kondu.” Bunu Hz. Peygamber Ebûbekr'in saffında aynı hizaya kondu olarak anlamak ta mümkündür. Nitekim Hz. Peygamberin imam olduğunu açıkça belirten rivayetlerin bazısında ifade şöyle geçer: “*Fe celese Rasûlullahi sallahû aleyhi ve sellem hizâe Ebibekrin ilâ cenbih.*” (*el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbu men kâme ilâ cenbi'l-imâm li ille (47), rakam: 683). Burada diğer rivayeteki gibi “*hizâ*” kelimesi kullanılmakta ve Ebûbekr'in yanı kastedilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin cemaat veya imam olduğuna dair hadislerin bir kısmının lafzının da probleme neden olduğunu anlıyoruz.

Her iki rivayette de Hz. Peygamberin hanımları namazları Hz. Ömer'in kıldırması için ısrarcı olmakta, Hz. Peygamber de onları Hz. Yusuf zamanı kadınlara benzetmektedir. İki rivayet arasındaki diğer benzerlikler bir yana sadece bu benzerlik bile esasında olayların aynı şeyi anlattığını ancak, ayrıntılarda farklılıklar olduğunu göstermektedir. Eğer bizler Hz. Âişe'nin rivayetlerinde geçen farklı isimler ve imamlık cemaat olma meselesi nedeniyle bunları ayrı olaylar olarak kabul edecek olursak, Hz. Peygamberle hanımları arasındaki Hz. Yusuf zamanı kadınlara benzetme konuşmasının tekrar edip durduğunu düşünmek durumunda kalırız. Benzer muhtevalı fakat Rasûlullah'ı mescide götürülenlerin isimlerini farklı veren bu rivayetler mescide gitme hadisesinin de bir kez olduğunu teyid eder mahiyettedir.

d) Hz. Peygamber'in mescide son çıkışında ayakta duramayacak kadar bezgin olduğu için Ebûbekr'in yanına oturmuştur. Oturduğu için de cemaat namazı kimin kıldırıldığını tam anlayamamış olabilir. Bu nedenle, bazıları Hz. Peygamberin oturması nedeniyle cemaat olduğunu, bazıları da Hz. Ebûbekr'in oturmuş bulunan Rasûlullah'a uyduğunu dolayısıyla onun imam olduğunu söylemiş olabilirler. Bunda Hz. Ebûbekr'in sesi az çıkan Hz. Peygamberin tekbirlerini arkaya ulaştırmış olmasının etkili olduğu da söylenebilir. Bu durum cemaati namazı kimin kıldırıldığı hususunda tereddüde düşürmüştür denebilir. Nitekim bir rivayette bu husus açıkça belirtilmektedir: *"Hz. Peygamber beni yanına oturtun buyurdu. Onlar da Ebûbekr'in yanına oturtular. Ebûbekr namaz kılmaya başladı. Namazında Hz. Peygamberine uyuyor, insanlar da Ebûbekr'in namazına uyuyorlardı. Hz. Peygamber ise oturuyordu."*⁵³

Bununla bağlantılı olarak, Hz. Peygamber Hz. Ebûbekr'in yanına oturduğu için bazı ravilerin bunu önünde veya ardında durmak şeklinde yorumlamış olmaları muhtemeldir. Hz. Âişe'nin olayı arkadan takip eden veyahutta bu hususta başkasından bilgi almış biri olarak bu karışıklıkta katkısı olduğu söylenebilir.⁵⁴

Sonuç olarak, Hz. Peygamberin vefat ettiği hastalığında sadece bir kez mescide çıktığını düşünüyoruz. Rasûlullah bu gelişinde Hz. Ebûbekr'in yanına oturarak namazı kıldırılmış, Hz. Ebûbekr de hasta olan Rasûlullah'ın sesini yanında yüksek sesle tekrar etmiştir. Raviler Hz. Peygamber'in kimler tarafından mescide götürüldüğünü ve namazı nasıl kıldığını sağlıklı nakledelememişlerdir.

3-Hz. Peygamberin Hz. Âişe'nin evine getirilmesi:

Konumuz çerçevesinde zikredilmesi gereken bir husus daha vardır:

Muslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği hadiste şöyle geçmektedir: *"Hz. Peygamber ilk kez Meymûne'nin evinde hastalandı. Âişe'nin evinde bakılmak için eşlerinden izin istedi. Onlar da izin verdiler. Rasûlullah bir eli el-Fadl b. Abbas'ın, diğer eli de başka bir zatın üzerinde ayaklarını yerde sürüyerek çıktı. Hadisi Hz. Âişe'den nakleden Ubeydullah diyor ki: Bunu İbn Abbas'a anlattım. Bana dedi ki: "Âişe'nin ismini vermediği kimsenin kim olduğunu biliyor musun? O Ali'ydi."*⁵⁵

⁵³ *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbun innemâ cuile'l-imâmu li yu'temme bih... (51), rakam: 687.

⁵⁴ Hz. Âişe'den gelen bir hadiste, Rasûlullah'ın vefat ettiği hastalığında Hz. Ebûbekr'in ardında oturarak namaz kıldığı geçer. Bkz. *et-Tirmizî*, es-Salât (2), bâb: 151, rakam: 362. Enes'ten gelen bir diğer rivayette ise, Rasûlullah'ın son kıldığı namazın elbisesini koltuğunun altından omuzuna dolamış olarak Ebûbekr'in ardında kıldığı namaz olduğu geçer. Bkz. *et-Tirmizî*, es-Salât (2), bâb: 151, rakam: 363 (son ifadesi burada yoktur); *Ahmed b. Hanbel*, III/159; *et-Tahâvî*, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I/406. Keza yukarıda naklettiğimiz el-Hasan el-Basrî mursal Hz. Peygamberin Hz. Ebûbekr'in arkasında oturarak kıldığını belirtmektedir.

es-Sahihayn'ın nedense almadığı bu hadisler Hz. Peygamberin Hz. Ebûbekr'in ardında oturduğunu ifade etmektedir. Kanaatimizce bu rivayetler Hz. Peygamberin mescide girişinde cemaatin hareketlenmesine, Hz. Ebûbekr'in ne yapacağı hususunda tereddüt etmesine ve Rasûlullah'ın bulunduğu yerde durmasını buyurmasına dair detaylı bilgi veren rivayetlerle uyuşmamaktadır. Ayrıca Hz. Âişe'den gelen rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamberin imam bazısında ise cemaat olarak geçmesi konuyla ilgili rivayetlerin sağlıklı nakletilmediğini, dolayısıyla bu üç rivayetin de aynı çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Rasûlullah'ı imam veya cemaat olarak gösteren rivayetler arası farklılıkları görmek için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II/155.

⁵⁵ *Muslim*, es-Salât (4), bâbu istihlâfi'l-imâm... (21), rakam: 91.

Hiz. ÂiŒe'den gelen bu rivayette Hiz. Peygamberin el-Fadl ve bir baŒkası tarafından ayakları yerde sürünerek Hiz. ÂiŒe'nin evine getirildiğinden bahsedilmektedir.

Gerek İbn Receb⁵⁶ ve gerekse İbn Hacer⁵⁷ gibi Œarihler bu rivayetin farklı olduğunu, bunda Hiz. Peygamberin Hiz. ÂiŒe'nin evine getiriliŒinin anlatıldığını, dolayısıyla mescide götürülmesiyle ilgili olmadığını söylerler.

a) Muslim'deki rivayetin Hiz. Peygamberin Hiz. ÂiŒe'nin evine getiriliŒinden bahsettiğine dair deliller:

İbn Receb yukarıdaki yaklaŒımını desteklemek için bazı deliller zikreder. Özetle Œunları söyler:

aa) el-Buhârî'de Hiz. Peygamberin mescide götürülmesini içermeyen rivayetlerde sadece bakılmak üzere Hiz. AiŒe'nin evine getirildiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu rivayetlerin mescide taŒınmayla ilgisi yoktur. Örneğin ilgili rivayetlerden birinde Œyle geçmektedir:

Hiz. ÂiŒe'den: *"Hiz. Peygamber hastalanıp ađırlaŒınca benim evimde bakılmak için hanımlarından izin istedi. Onlar da izin verdiler. Rasûlullah biri el-Abbas diğer bir baŒkası olmak üzere iki kiŒi arasında ayaklarını yerde sürüyerek ıktı. Hadisin ravisi Ubeydullah diyor ki: Abdullah b. Abbas'a bunu aktardım. Bana diğer kiŒinin kim olduğunu biliyor musun, diye sordu. Ben de hayır deyince, o Ali'ydi, dedi."*⁵⁸ Hiz. ÂiŒe Œunu anlatıyordu: Hiz. Peygamber onun evine girdikten sonra ağrıları artınca buyurdu ki: *"zerime bağları zlmemiŒ yedi kırba su dökün. Belki insanlara bir vasiyette bulunurum."* Bunun zerine Hiz. Peygamber eŒi Hafsa'ya ait bir leğenin içine oturtuldu. Sonra kırbaların suyunu üzerine dökmeye baŒladık. Nihayet "yeterli" diye iŒaret etti. Ondan sonra halkın yanına ıktı.⁵⁹ Rivayetin bazı tariklerinde namazı kıldırmasının ardından insanlara konuŒtuđu geçmektedir.⁶⁰

Muslim'deki rivayette Rasûlullah'ı taŒıyan isimler el-Fadl ve Ali olarak geçse bile bu rivayette de namaza gtrlmediğinden bahsedilmemektedir.

ab) İbn Œihâb'tan gelen mursel rivayette, Hiz. Peygamberin ayaklarını yerde sürüyerek iki kiŒi arasında Hiz. AiŒe'nin evine geldiği geçmektedir.⁶¹

b) Değerlendirme:

İbn Receb ile İbn Hacer'in yaklaŒımına ve zikredilen delillere bakıldığında, Hiz. Peygamberin iki kiŒi tarafından Hiz. ÂiŒe'nin evine getiriliŒinden bahseden bu rivayetlerin mescide götürülmesiyle ilgisinin olmadığı sonucu çıkar. Muhtevalarına bakıldığında ortaya böyle bir durum çıkar gibi olmaktadır ancak, bazı hususlara dikkat çekmek gerekmektedir:

ba) el-Buhârî'deki rivayetlerde Hiz. Peygamberin el-Abbas ve bir baŒkası tarafından Hiz. ÂiŒe'nin evine getirildiğinden bahsedilirken Muslim'deki rivayette el-Fadl ve bir baŒkasından bahsedilmektedir. Bu durumda, İbn Hacer'in farklılaŒtırma metodunu uygulayarak Hiz. Peygamberin Hiz. ÂiŒe'nin evine iki kez getirildiğini mi söyleyeceğiz?

bb) Bu kısımda zikrettiğimiz iki hadisin ravisi olan Ubeydullah, Hiz. Peygamberin mescide gtrlŒn Hiz. ÂiŒe'den rivayet eden ravilerden biridir. Bu çok önemli bir husustur.

bc) Rasûlullah'ın mescide götürüldüğünü anlatan Ubeydullah rivayetinde Hiz. Peygamberin Abbas ve bir baŒkası tarafından ayakları sürünerek mescide gtrldğnden bahsetmektedir. Bu rivayette Abdullah, Hiz. ÂiŒe'nin ismini vermediği kimsenin Hiz. Ali olduğunu söylemektedir.⁶² Bu bölümün baŒında zikrettiğimiz ve eve getirilmeden bahsettiği söylenen

⁵⁶ İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VI/81-2.

⁵⁷ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II/154.

⁵⁸ Buraya kadar olan kısım *Muslim*'de de geçmektedir: es-Salât (4), bâbu istihlâfi'l-imâm... (21), rakam: 92.

⁵⁹ *el-Buhârî*, el-Vud (4), bâbu'l-đusli ve'l-vud... (45), rakam: 198; el-Ezân (10), bâbu haddi'l-merid... (39), rakam: 665; el-Hibe (51), bâbu hibeti'r-racul... (14), rakam: 2588; Fardu'l-Humus (57), bâbu mâ ae fi buyti ezvâci'n-Nebi... (4), rakam: 3099.

⁶⁰ *el-Buhârî*, el-Megâzi (64), bâbu meradi'n-Nebi ve vefâtih (83), rakam: 4442; et-Tıb (76), bâb 22, rakam: 5714.

⁶¹ Bkz. İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, VI/82.

⁶² Bkz. *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbun innemâ cuile'l-imâmı li yu'temme bih... (51), rakam: 687.

Muslim rivayetinde de Hz. Âişe el-Fadl'ın ismini vermekle birlikte diğer kimsenin adını vermemekte, Abdullah bu rivayette de ikinci şahsın Hz. Ali olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla hem eve getirişte, hem mescide götürüşte Hz. Âişe Hz. Ali'nin ismini vermemekte, Ubeydullah her iki rivayette de bunu Abdullah'a sormakta, o da Hz. Ali'nin ismini vermektedir. Bu şaşırtıcı benzerlik dikkat çekicidir.

bd) Hem Hz. Âişe'nin evine getirildiğinden bahsediyor denilen rivayette, hem de açıkça Hz. Peygamberin mescide götürüldüğünü anlatan rivayetlerde Hz. Peygamberin ayaklarını yerde sürütmesinin özellikle vurgulanması şaşırtıcı bir benzerliktir.

be) el-Buhârî Ezân bahsinde "*hastanın cemaata gelmesinin şekli*" diye bir bab açar. Bu babta ilk önce el-Esved'in Hz. Âişe'den naklettiği Hz. Peygamberin iki kişi arasında ayaklarını yerde süreyerek mescide gidişini ve oturarak insanlara namaz kıldırışını aktarır. Ardından da Ubeydullah'ın Hz. Âişe'den naklettiği ve bizim bu bölümde aktardığımız ikinci hadisi "*Hz. Âişe şunu anlatıyordu*" diye devam eden kısmına kadar nakleder.⁶³ el-Buhârî'nin Rasûlullah'ın Hz. Âişe'nin evine getirilişinden bahsediyor denilen rivayeti mescide çıktığını açıkça anlatan rivayetin peşinden hem de "*hastanın cemaata gelmesinin şekli*" babında zikretmesi onun bu iki olayı aynı şey olarak anladığını göstermektedir.

Muslim de bu bölüm başında zikrettiğimiz rivayeti hasta olan imamın oturarak kılmasına dair attığı uzun bab başlığı altında zikretmektedir. Bu da onun hadisi aynı anladığını göstermektedir.

bf) Muslim'in bu bölüm başındaki rivayetini Hz. Peygamberin eve getirilişi olarak yorumlayan İbn Hacer eserinin başka bir yerinde bu rivayeti Hz. Peygamberin mescide kimler tarafından götürüldüğüne dair rivayetler arasında sıralar. Bu ilginçtir.⁶⁴

bg) Hz. Peygamberin Hz. Âişe'nin evine getirildiğinden bahseden rivayetlerdeki "getiriliş" ifadelerini mescide götürülme olarak anlama imkanımız vardır. Bu bölümde ikinci hadis olarak zikrettiğimiz el-Buhârî rivayetini inceleyerek bu sonuca varabiliriz. Bu rivayete baktığımızda iki bölümden meydana geldiğini görürüz:

Birinci bölüm: "*Hz. Peygamber hastalanıp ağırlaşınca benim evimde bakılmak için hanımlarından izin istedi. Onlar da izin verdiler. Rasûlullah biri el-Abbas diğeri bir başkası olmak üzere iki kişi arasında ayaklarını yerde sürüyerek çıktı. Hadisin ravisi Ubeydullah diyor ki: Abdullah b. Abbas'a bunu aktardım. Bana diğeri kişinin kim olduğunu biliyor musun, diye sordu. Ben de hayır deyince o Ali'ydi, dedi.*"

İkinci bölüm: "*Hz. Âişe şunu anlatıyordu: Hz. Peygamber onun evine girdikten sonra ağırları artınca buyurdu ki: "Üzerime bağları çözülmemiş yedi kırba su dökün. Belki insanlara bir vasiyette bulunurum."* Bunun üzerine Hz. Peygamber eşi Hafsa'ya ait bir leğen içine oturtuldu. Sonra kırbaların suyunu üzerine dökmeye başladık. Nihayet "yeterli" diye işaret etti. Ondan sonra halkın yanına çıktı."

Birinci bölümde Hz. Âişe "*sürüyerek çıktı*" ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadeyle Rasûlullah'ın önceki evinden çıkarılışının kastedildiğine dair bir işaret yoktur. Çünkü Hz. Âişe burada kendi evine gelinmesini kastediyor olsaydı "geldi" demesi gerekirdi. Sanki

⁶³ Bkz. *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbu haddi'l-merîd... (39), rakam: 664-5.

⁶⁴ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/141. Aynı çelişki başka hadisçilerde de görülmektedir. Örneğin Ahmed Naim. Hadisi şöyle terceme eder: "*Nebiy-i Muhterem salla'llâhu aleyhi ve sellem'in (hastalığı) ağırlaşıp da ağırsı iştidâd ettiği zaman benim evimde bakılmak üzere zevcât(-ı tâhirât)ından izin istedi. Onlar da izin verdiler. (Ondan sonra) Nebiy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem, bir tarafında Abbâs (radiya'llâhu anh), diğeri tarafında da bir zât olduğu halde ayakları yerde sürünerek çıktı...*" Naim hadisi böyle tercüme ettikten sonra açıkça Hz. Peygamberin onlarca mescide çıkarıldığından bahseden diğer rivayetleri bu rivayete aynı kategoride değerlendirerek şöyle der: "*Diğeri zât, Buhârî'nin buradaki metnine girmeyen tafsiline göre Hazret-i Ali b. Ebî Tâlib radiya'llâhu anh idi. Fazl b. Abbâs, yâhud Üsâme b. Zeyd radiya'llâhu anhüm'den biri olduğuna dâir rivâyetler de vardır. Bundan anlaşılıyor ki Abbâs b. Abdü'l-Muttalib radiya'llâhu anh Hazretleri, maraz-ı âhir-ı Nebvî'de dâimâ nezd-i kudsiyyet meâbda bulunmak şerefiyle müşerref olup kaldırmak iktizâ ettikçe bir elini tutar, diğeri elini de münâvebe ile gâh Ali, gâh Fazl, gâh Üsâme radiya'llâhu anhüm hazarâtı tutar kaldırdırlarmış. Âişe radiya'llâhu anhâ'nın isim tasrih etmemesi ihtimâl ki Hazret-i Emîrû'l-Mü'minin ile aralarında geçmiş mâcerâdan dolayıdır.*" Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, Ankara-1978, 1/164.

burada Rasûlullah'ın Hz. Âişe'nin evinden mescide çıkışı ihtisar edilerek anlatılmış gibidir. Çünkü "onlar da izin verdiler" ifadesinden sonra Rasûlullah, Hz. Âişe'nin evinde kalmış ta sonradan iki kişi arasında Hz. Âişe'nin evinden ayaklarını sürüyerek çıkmış gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Bizim vurguladığımız maksada uygun olarak parantezler koyarak metni bir daha okuyalım:

"Hz. Peygamber hastalanıp ağırlaşınca benim evimde bakılmak için hanımlarından izin istedi. Onlar da izin verdiler. Rasûlullah (daha sonra) biri el-Abbas diğeri bir başkası olmak üzere iki kişi arasında ayaklarını yerde sürüyerek (namaza) çıktı..."

Hadisin ikinci bölümü ise Hz. Peygamberin Hz. Âişe'nin evinde kalıp mescide nasıl çıktığının detayını vermektedir. Çünkü Ubeydullah'ın "Hz. Âişe şunu anlatıyordu" diyerek anlatması ikinci bir haber hükmündedir ve Hz. Peygamberin mescide çıkışına kadar ki durumuyla ilgili bir başka bilgi vermektedir. Ayrıca Ubeydullah'ın Hz. Peygamberin mescide çıkıp namaz kıldırmasına dair rivayetlerinin sonunda Abdullah'a gidip ikinci kişinin ismini sorması hadisin esasında bittiğini göstermektedir.⁶⁵ Bu kısmın Muslim'deki rivayette yer almaması bunun önceki kısmın devamı olmadığını göstermektedir.

el-Buhârî rivayetinin birinci bölümüyle ilgili yaptığımız değerlendirme bu kısım başındaki Muslim rivayeti için de düşünülebilir.

bh) el-Buhârî'deki Hz. Peygamberin açıkça mescide çıktığını belirten rivayetler ile eve gelişinden bahsediyor denilen bu rivayetlerin tamamında Abbas ve Ali'nin ismi geçmektedir. Bu da ikisinin aynı olduğunu teyid eder mahiyettedir.

Sonuç olarak bu rivayetlerin de Rasûlullah'ın mescide çıkarılışından bahsettiğini, rivayetlerin muhtasar nakledilmesinin probleme neden olduğunu düşünüyoruz.

⁶⁵ Bkz. *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbun innemâ cuile'l-imâmu li yu'temme bih... (51), rakam: 687.